

HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK U BOSNI I HERCEGOVINI*

Stjepan Babić

Kad se jedan narod s jednim književnim jezikom nađe u dvije ili više država, tada uvijek postoji opasnost da se zbog državnih, zakonodavnih, političkih, društvenih, socioloških i drugih razloga počnu javljati razlike u jeziku pojedinih dijelova jednoga naroda u različitim državama, a onda to može ići prema različitim jezicima, a u krajnjoj crti i prema dvama ili više naroda. Budući da je jedan jezik u narodu u kojemu postoji bez obzira na državne granice jedna od najsnažnijih i najvažnijih sastavnica u tome jedinstvu, važno je paziti da u jezičnome jedinstvu ne dođe do razilaženja.

Kad se te opće misli primijene na hrvatski narod i njegov jezik, onda valja reći da se hrvatski narod sada našao u dvije države u kojima je konstitutivni dio, veći dio u Hrvatskoj i manji dio u Bosni Hercegovini, ali valja istaći da je to jedinstvo sada potpuno i s obzirom na narodnost i s obzirom na jezik. Po izjavama istaknutih političkih čelnika BiH Hrvati kao cjelina tvore "jedinstveno nacionalno tkivo".¹

Što se jezika tiče, poteškoće su u tome što su Hrvati u BiH četrdeset i pet godina bili ne samo onemogućivani u slobodnome služenju hrvatskim književnim jezikom, nego im je jednim dijelom nametan pa i nametnut srpski, ali je prednost u tome što se Hrvati u BiH odlučno opredijelili za hrvatsku jezičnu normu. U praksi to teže provode u govorenome jeziku jer su usvojili mnoge osobine srpskoga jezika, ali je važno da postoji jaka svijest da se toga oslobode, a još je važnije što se u pismenome jeziku služe besprijekornim hrvatskim književnim jezikom, kao što pokazuju hrvatske katoličke publikacije u prošlosti i sadašnjosti i danas provjera u nekoliko brojeva tjednika Hrvatska riječ i Branimir - Mjesečnik Udruge dragovoljaca i veterana Domovinskoga rata. To je u pisanome jeziku lakše postići jer jedan lektor može ispraviti jezik mnogih suradnika, a pisani jezik opet može utjecati na govoreni jezik još većega broja čitatelja.

Važno je dakle da se Hrvati u BiH drže hrvatske književnojezične norme, a to znači da se služe hrvatskim jezičnim priručnicima. Istina, sada ne postoji potreban broj raznovrsnih priručnika niti su svi postojeći priručnici najbolji, ali koliko postoje, važno je da se upotrebljavaju u cijelome hrvatskome narodu ma gdje živio.

* Referat održan 9. 6. 1997. na znanstvenome skupu Mostarski dani hrvatskoga jezika

¹ Krešimir Zubak, 7. 5. 1997. u Sarajevu na skupu hrvatskih kulturnih ustanova.

Po naravi stvari ti su priručnici nastali samo u Zagrebu, ali kako oni vrijede za cijelu Hrvatsku, normalno je da vrijede i za Hrvate u BiH.²

Od ilirskoga preporoda do danas hrvatska se jezična norma određuje u Zagrebu, ali u tome poslu ona nikada nije bila određivana zagrebocentrično, nego kroatocentrično. A nije ni mogla biti zagrebocentrično jer je Zagreb na kajkavskome području, a on ne samo da nije nametao kajkavske osobine, nego se nesebično odrekao kajkavskoga kao književnoga jezika radi jedinstva svih Hrvata i time dao primjer u žrtvovanju svojih posebnosti radi cjelovitosti svoga naroda.

Što više, pošto je preuzeo dotadašnji književni jezik izgrađen na štokavskoj osnovici i pošto je prevladao vukovski štokavski purizam, normativci vukovci koji su bili kajkavskoga podrijetla, I. Broz, F. Iveković, V. Rožić, odricali su se i takvih kajkavskih osobina i posebnih hrvatskih koje su inače dobro došle hrvatskomu književnomu jeziku kao što su hrđa, hrvati se, hrzati, imetak, krs-titke, piknja, skladati, skladatelj, tlak, krpiti, tjedan, protu-, -kratan, od kojih su većina ovdje nabrojenih poslije i prevladale unatoč normativnoj osudi.

Kao lijep primjer brige o zajedništvu može se navesti i hrvatsko iseljništvo nakon Drugoga svjetskoga rata. Dobrim dijelom bili su to iseljenici zbog političkih razloga, a među njima bila je brojna inteligencija koja je odnijela sa sobom naviku da se služi korijenskim pravopisom, ali da ne bi nastao rascjep u hrvatskomu narodu, oni su prihvatili pravopis koji je bio u upotrebi u domovini, uz neznatne iznimke.

Opasnost od rascjepa može proizaći odatle, što su dobar dio Hrvata u BiH Hercegovci, a oni su uvjereni da govore najboljim, najčistijim hrvatskim jezikom, u to ih znaju uvjeravati i drugi, kajkavci na primjer, a kako je dugo govoreno da je (istočno)hercegovačko narječje uzeto kao podloga hrvatskomu književnomu jeziku, to je takva teza lako prihvatljiva.

Međutim, već je mnogo puta rečeno da se danas govor ni jednoga kraja ne podudara s hrvatskim književnim jezikom, da hrvatski književni jezik moraju učiti svi oni koji ga moraju ili žele znati, a ovdje je dobro naglasiti da hrvatski književni jezik nije nikada ni bio izgrađen na jednome čistom dijalektu, on se izgrađivao uvijek na književnoj djelatnosti.

Ipak, ni danas ne smijemo zanemariti bosanskohercegovačku sastavnicu i da bi književnojezično jedinstvo bilo što bolje osigurano, Hrvati iz BiH trebaju upozoravati normativce i pisce normativnih priručnika na svoje posebnosti, ako ih ima, da bi one ušle u općehrvatsku jezičnu normu, a ne da bi se upotreb-

² U vodiču kroz studij Pedagoškoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru sva osnovna literatura za predmet Hrvatski standardni književni jezik samo je od autora iz Zagreba i sva je tiskana u Zagrebu.

ljavale samo u jednome dijelu jer inače prijeti opasnost od pukotina pa i rascjepa.

Kao primjer kako treba rješavati takve probleme mogu poslužiti primjeri unošnja kajkavskoga nepostojanoga e i dubrovačkoga tipa Ivo, Iva. U 7. izd. Težak-Babićeve Gramatike hrvatskoga jezika - Priručnik za osnovno jezično obrazovanje unijeli smo Težak i ja nepostojano e i označili u kojim kategorijama dolazi da bude obvezatno za sve Hrvate, a tip vlastitih imena m. r. kao Ivo, Iva, Ivu imali smo i u prijašnjim izdanjima, ali u sedmom to precizirali da norma u tome pogledu bude jasna.

A M. Moguš, B. Finka i ja kao autori Hrvatskoga pravopisa vodili smo računa o hrvatskoj muslimanskoj sastavnici, ali nismo posebno mislili na jezik Hrvata u BiH. Vjerojatno ih i nema, ali ipak. Možda postoji poseban odnos prema turcizmima pa tu treba biti posebno obazriv. Naime turcizmi nisu posebnost samo hrvatskoga jezika u BiH, nego npr. i u Slavoniji, pa ipak treba paziti da ne bi došlo do nekoga posebnoga odnosa. U Slavoniji su turcizmi ostatak jednoga prošloga vremena i koliko žive, žive u razgovornome jeziku s jednim dijelom zaboravljanja i bez prinova. U BiH je sasvim suprotno. Mnogi turcizmi žive na književnojezičnoj razini, sa znatnim prinovima ili dobivanjem književnojezične razine nekadašnjih neknjiževnih osobina, doduše u književnom jeziku jednoga drugoga naroda, ali ipak u bliskoj zajednici pa to može utjecati i na hrvatsku praksu.

Hrvatska norma može biti osjetljiva i na tu posebnost, npr. da daje veću prevlast glasu h u turcizmima. Npr. u novosadskome pravopisu piše: ametice, ne hametice, a HP je to proturječno ametice > hametice, a *hametice > ametice, ali kad se to bude usklađivalo, može se uskladiti s Pravopisom bosanskoga jezika koji ima ametice/hametice, ali to ne smije ići na račun hrvatskoga jezičnoga sustava ili opće usvojenosti pa ne možemo prihvatiti hudovica i hergela, a mislim da to ne mogu ni Hrvati u BiH.

Slična je opasnost i u administrativnome ustroju BiH. On još nije određen, ali npr. u nižim jedinicama od države za kanton se u hrvatskome književnome jeziku u BiH upotrebljava, veležupa što nije najbolje rješenje, kad je u Hrvatskoj županija, pa Hrvati u BiH počinju sve više upotrebljavati i županija.

Da nigdje ne bi dolazilo do razilaženja, potrebna je zajednička suradnja jezičnih stručnjaka iz BiH i Hrvatske. Zasad, koliko znam, u BiH samo ih je nekoliko, ali možemo se nadati da će se taj nedostatak u budućnosti otklanjati. Ali onda valja posebno paziti da ne nastane raskol između bosanskohercegovačkih i hrvatskih kroatista.

Da bi se jedinstvo očuvalo, bosanskohercegovački kroatisti trebaju sudjelovati u hrvatskim općejezičnim odborima, povjerenstvima i sl., svoje bi radove trebali slati na ocjenu jezikoslovcima u RH, surađivati u časopisima u RH,

neslaganja iznositi u stručnim časopisima da se rasprave prije nego se počnu primjenjivati u praksi, da se svi priklone većini i većinom usvojenoj normi sl., a da nitko ne udara u praksi u svoj bubanj.

Posebno je važno da prate težnje koje se zbivaju u hrvatskome književnome jeziku koje još nisu normativno izražene jer katkada poslije može biti teško praksu preusmjeravati.

Evo samo nekoliko primjera očitih težnja.

Bez preskriptivne norme danas se u hrvatskome književnome jeziku širi izrazita upotreba navezaka. Mislim da je tu težnju dobro poduprijeti, ali je potrebno da bude prihvaćena na cijelome području hrvatskoga književnoga jezika.

Pisano je već o prednosti zamjениčkoga *ju* umjesto dosadašnjega *je*, u praksi se već zapaža da *ju* prodire, ali toga nema još u normativnim priručnicima. Kako je i ta težnja opravdana, potrebno je da bude jednako prihvaćena kao i prethodna.

Slično je i s dativnim *-u* u zamjениčkoj sklonidbi, *dobromu*, *našem*, nasu-prot lokativnome *-e* ili *-Ø*, *dobrome*, *našem*. To prihvaćaju samo pojedinci koji posebno paze na svoj jezik, ali ćemo nastojati da to izrazitije uđe u normativne priručnike i da bude općenitije prihvaćeno.

U HP pravopisu dopušteno dvojstvo tipa *strelica/strjelica*, ali u praksi sve više prevladava drugi tip, koliko primjećujem i u pisanome jeziku Hrvata u BiH, što je dobro jer za to govore i teoretski i politički razlozi. Dok u tome pogledu norma ne bude određenija, treba dobro paziti da ni u tome ne dođe do razilaženja.

Posebno je osjetljiv odnos prema tuđicama, što danas praktički znači prema anglicizmima. Potrebno je jednako nastojanje da se zamjenjuju domaćima. O čistunskome osjećaju kod nas se podosta raspravlja jer ima i kroatista koji ne prihvaćaju veće napore u nastojanju da se suzbije prodor nepotrebnih i neprihvatljivih anglicizama, a ti su naponi potrebni jer anglicizmi prodiru u tako velikoj mjeri da uskoro mogu ugroziti dosadašnju obilježja hrvatskoga književnoga jezika. Potrebno je da ti naponi budu podjednaki u oba dijela hrvatskoga naroda, i onoga u Hrvatskoj i onoga u BiH. Ako bi Hrvati u BiH i prednjačili u tome, to zajedništvu ne bi ništa smetalo.

U svezi s time povezan je i odnos prema novotvorenicama. On ima dva dijela, aktivni i pasivni. Aktivni, razvijanje sposobnosti za tvorbu novih riječi i pasivni, sposobnost za prihvaćanje novih riječi. Prva sposobnost nikada nije zamrla jer uvijek ima pojedinaca sposobnih da tvore nove riječi, posebno u tome prednjače mnogi Hrvati iz BiH i hrvatske Hercegovine, ali je pasivna sposobnost, da se nove riječi prihvaćaju, prilično zamrla. Odnjegovan hrvatski jezični osjećaj da najprije treba iskušati vlasitite mogućnosti, za upotrebom

riječi na hrvatskoj slavenskoj osnovi, a tek ako one ne mogu zadovoljiti književne potrebe, tek tada da se ogledamo za tuđim, znatno je oslabljen, podosta se proširilo shvaćanje da treba ići komotnijim putem, a to znači preuzimati gotove tuđice, djelovalo je i u matičnoj državi pa može djelovati i u BiH. Nisam zapazio odbojnost prema novotvorenicama u BiH, ali je važno upozorenje na tu sastavnicu izrazite posebnosti hrvatskoga književnoga jezika..

Druga je posebnost proširenost posvojnoga genitiva na račun posvojnoga pridjeva. Tu se treba vratiti na normalne nekadašnje upotrebne vrijednosti. To nije lagan posao jer nam je jezični osjećaj tako oslabljen da i danas promiču na stotine nepotrebnih posvojnih genitiva, a nema ni dovoljno teoretskih rasprava. Tu je jednako stanje i u BiH, naziv *Hrvatsko vijeće obrane* jedna je od takvih potvrda jer bi normalnije bilo: *Hrvatsko obrambeno vijeće*. Spominjem taj istaknuti primjer kao poticaj za brušenje jezičnoga osjećaja. Ili drugi primjer. HRTV 15. 6. 1997. ima u programu toga dana Festival djeteta, Mostar '97. Godinama se u Šibeniku održavao Festival djeteta, u Jeziku smo pisali protiv toga genitiva³ i u Šibeniku je okrenut u Dječji festival, a evo sad se taj genitiv pojavio u Mostaru.

Ima mnogo problema koje ovdje nisam ni spomenuo misleći da će to biti izneseno u drugim referatima kao što je jezik u školama, u školskim priručnicima jer je veoma vjerojatno da će se za hrvatske škole u BiH pisati posebni priručnici, jezik u državnim ustanovama, u sudstvu, u vojsci, a posebno odnos prema bošnjačkome jeziku.

Pa ipak, ima jedna bitna razlika između hrvatskoga književnoga jezika u Hrvatskoj i u BiH. U Hrvatskoj je on jedini službeni jezik, a u BiH on živi u složenom višejezičnom i višenarodnom državnom organizmu u kojem je jedan od triju službenih jezika triju naroda, i to naroda najmanjega brojem. To je poseban problem koji tek predstoji jer će postati aktualan tek s potpunijim organiziranjem BiH kao države. Tu će biti teškoća, ali će ih Hrvati svladati jer je hrvatski jezik priznat kao ravnopravan bošnjačkome jeziku.

Školovanje vjerojatno neće biti pod istim uvjetima, ali opet je pred Hrvatima u BiH da njihova djeca dobro nauče hrvatski književni jezik ma u kakvim se prilikama školovali.

Sve to pokazuje da je zadatak očuvanja jedinstvenoga hrvatskoga književnoga jezika u Hrvatskoj i u BiH prilično složen i osjetljiv posao i da treba mnogo dobre volje da se on sačuva, ali da ne treba sumnjati bude li dovoljno svijesti da se to učini. Koliko znam bosanskohercegovački Hrvati spremni su sa svoje strane učiniti sve što je potrebno da se dosadašnje jedinstvo sačuva.

³ Festival djeteta u Šibeniku i posvojni genitiv, J, XX, 1972., str. 25.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 800.853:808.62, stručni članak,
primljen 2. 9. 1997., prihvaćen za tisak 24. 9. 1997.

Standard Croatian in B&H

Two societies use Standard Croatian as a means for communication. In Croatia itself, Standard Croatian is the official language. In B&H it is the language of Croatian people, one of the constitutive peoples of that republic. The author urges both nations to retain a unique standard language because it is crucial for Croatian identity. Since Croats live in different states and under different circumstances there is a danger of divisions, first linguistic then ethnic.

PITANJA I ODGOVORI

KAKO SE PIŠE LJ?

Početakom 1997. objavljena je knjiga *Govorimo hrvatski: jezični savjeti* (priredio Mihovil Dulčić; izdavači Hrvatski radio i Naklada Naprijed). Čitatelja D. M.-a začudilo je pisanje inicijala suradnice Ljiljane Šarić kao *LJ. Š.*; on misli da bi to trebalo pisati kao *Lj. Š.*, pa pita kako se zapravo pišu veliki dvoslovi – *DŽ, LJ, NJ* ili *Dž, Lj, Nj*.

Pogledamo li kako su dana ta velika slova u početnim dijelovima hrvatskih pravopisa, naći ćemo *Dž, Lj, Nj*. Tako je i u *Hrvatskom pravopisu* F. Cipre i A. B. Klaića (1944.), *novosadskom pravopisu* (1960.), *Pravopisnom priručniku* V. Anića i J. Silića (1986.), *Hrvatskom pravopisu* S. Babića, B. Finke i M. Mogušića (1971./1990., ²1994., ³1995., ⁴1996.); tako je i prije, u pravopisu I. Broza i D. Boranića.

Nigdje nije izričito napisano da treba pisati upravo tako, ali ti primjeri ukazuju nam na to kako treba biti. Također, nećemo pisati npr. *DŽore, DŽibuti, LJubica, LJubuški, NJivice, NJemačka* – jasno je da bi svatko pismen to napisao kao *Džore, Džibuti, Ljubica, Ljubuški, Njivice, Njemačka*. A ako bi napisao tako, onda bi očito bilo *Dž. Držić, Lj. Jović*.

Dakle piše se *Ljubo Ljubić, Lj. Ljubić, Lj. Lj., LJUBO LJUBIĆ, LJ. LJUBIĆ, LJ. LJ.* – ali ne treba pisati *LJ. LJubić* ili *LJ. Ljubić*.

U konkretnom slučaju, u knjizi *Govorimo hrvatski*, trebalo je pisati *Lj. Š.*, jer kratice za imena suradnika nisu pisane samo velikim slovima (primjerice, tamo je, da se razlikuje od kratice *M. M.* za Milu Mamića, za Milicu Mihačević kratice *M. Mi.*, a ne "M. MI.").

S kriticama bi pak bilo malo drugačije. Na primjer, ako nam treba kratica za